

# *Expedice Gallaš*

O Josefu H. A. Gallašovi bylo napsáno mnohé, dokonce už v roce 1910 si Antonín Glos, krytý pseudonymem Bohuslav, povzdychl, že Gallašovi bylo věnováno mnohem víc pozornosti, než by si zasloužil, zatímco jiné, zajímavější osobnosti se většího badatelského zájmu nedočkaly. Zájem o Gallaše v té době kulminoval, a přesto ani tehdy, ani v následujících sto letech, nevzniklo žádné souhrnné pojednání o jeho životě a díle.

Vliv na to měla jistě řada faktorů, zmiňme ale dva hlavní. Ten prvý se pojí s Gallašovým významem. – Nakolik byl osobností významnou? A v kterém přesně oboru? Jeho dílo je ve svém celku podivuhodně amorfnní, různé generace badatelů přikládaly význam různým tematickým okruhům jeho díla, z moře textů, které sepsal, se stále vynořují překvapení, v jejichž světle se starší hodnocení zdají být neúplná či rovnou zavádějící. Postihnout relevantně přínos řadě různých oborů a žánrů je ovšem nesnadné.

Druhou nesnadností je rozsah dochované pozůstalosti, která sestává ze stovek spisů, dalších tisíců stran náčrtů a torz a také stovek dopisů – přičemž všechny druhy těchto písemností jsou dochovány neúplně, na několika různých místech a zdaleka ne vše je optimálně archivně zpracováno. Z toho plynou značné nároky na badatelův čas, z něhož dále ukrajuje luštění často dosti zběžného, místy až nečitelného autorova rukopisu.

---

Obojí se zdálo dost významné i mně osobně – na monografii o Gallašovi jsem tedy ani nepomýšlel, ač jsem se o něj badatelsky zajímal více než čtvrt století – ovšem přerušovaně a nesys-

tematicky. Najednou jsem však dospěl do bodu zjištění, že „něco je lepší než nic“ a že dokonalé zvládnutí celé materie je pro mě osobně *nedostupné* z časového hlediska; zároveň je i *iluzorní* – neboť téma se s prohloubením dynamicky rozšiřuje a přibývají spíš nejasnosti než vysvětlení –, a v posledku je i *kontraproduktivní*, jelikož pro útvar ještě mnohem podrobnější, než je tato knížka, se sotva najdou čtenáři. Adekvátní hloubku poznání definuje formát práce. Pokusil jsem se tedy o populárně naučný text, nejspíš asi esej, který přes ne zcela malý rozsah představuje stále jen „náčrt“, jenž zdaleka nevyčerpává všechna gallašovská témata.\*

---

V porovnání s monografiemi o Gallašových souputnících je tu velká pozornost věnována jeho životním osudům. Gallaš sepsal hned několik autobiografických děl, které nám na jednu stranu umožňují vyprávět i o etapách a stránkách jeho života, o nichž bychom se z jiných zdrojů nedozvěděli nic – a byli bychom nadšeni, pokud bychom takto detailně mohli nahlédnout do životních peripetií jiných osobností, na druhou stranu je však snadné podlehnout kouzlu životopisného vyprávění, které je ze své podstaty jednostranné, vědomě i nevědomě tendenční. Snad se nám podařilo nepodlehnout zcela a našli jsme i něco z toho, co je „za textem“, nikoli jen v něm. Je ale potřeba zdůraznit, že Gallaše-autobiografa považujeme za momentálně nejzajímavější Gallašovu „inkarnaci“, že polyfonnost jeho autobiografií je v česky psané literatuře jedinečná a vzhled do doby na přelomu 18. a 19. století, který Gallašovy autobiografie přinášejí, je *samoostatnou* hodnotou. Proto také do textu občas vřazujeme historiky, které spíše než hlavní postavu osvětlují dobové realie – a snad jsou i čtenářsky zajímavé.

\*/ Pro zajímavost několik vzletnějších názvů této knížky, jež přicházely v úvahu, vždy šlo o citace z Gallašových textů: Za našich osvícených časů; Stal jsem se v Čechách o mnoho známější než ve své moravské vlasti; Měkké a cité srdce; Největší ignorant pravé osvícenosti; K rozšíření pravé osvícenosti; Mezi nynějšími osvícenými lidmi; Dábel se za našich osvícených časů žádnému neukazuje; Mé srdce bylo měkké a k tichému obcování a k milování náchylné.

Proti této popularizační snaze jde naopak množství podrobností, které zřejmě učiní text hůře stravitelným. Nezbyvá než požádat čtenáře o shovívavost. Nedokázal jsem je vypustit, protože jde leckdy o nová zjištění, věci a vazby zatím neznámé.

---

Text se pokouší představit Gallaše v mnoha polohách, výsledkem zřejmě není jednoznačná podoba, spíš řada rozmazaných momentek. Snad se tak dostaneme hlouběji k jeho osobnosti i prostředí, v němž se pohyboval. Množství dochovaných písemností k takovému postupu přímo vybízelo, být jich méně, obraz by byl jasnější, jednodušší, ale také – vzdálenější realitě.

---

Rád bych poděkoval: Petru Kadlecovi, který mi nápad Gallašovy biografie vnukl, ba se o ni i zajímal; Barboře Orságové, kterou zaujalo Gallašovo výtvarné dílo, což mě dovedlo k novému, hlubšímu propátrávání také jeho písemné pozůstalosti; mnohé díky patří správcům gallašovských písemností, jejichž ochota je vždy klíčová, poděkování nechť přijmou Jiří Černý, Lucie Dorško, Helena Kovářová, Rostislav Krušinský, Jiří Lapáček, Karel Müller, Marek Suchánek, Jan Štěpán, Eva Tichomirovová a Jarmila Vohnická. Další díky patří Šárce a Tomášovi Kočnarovým, Radce Kunovské, Vladimíru Maňasovi, Petru Sedláčkovi a samozřejmě těm, kteří jsou po léta nuceni snášet v mém slovníku výrazy jako *flašečka*, *zábavka*, *jiné natáhni struny* ad., jež jsem načerpal z Gallašových textů – ženě Ivě, dceři Nelé, synu Hynu a psu Boltu. Díky!

---

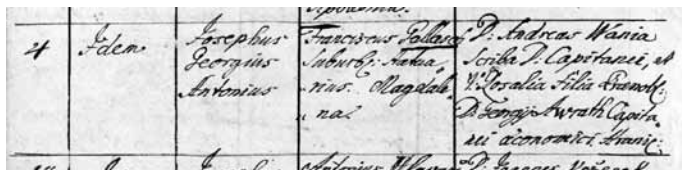
A ještě varování: Struktura knihy není zcela chronologická – nepravidelně se střídají kapitoly, které popisují v časové posloupnosti nejdůležitější události vymezeného úseku Gallašova života, a kapitoly tematické, jež jsou vyhrazeny vždy jednomu z klíčových témat spjatých s jeho osobností – ty své téma zachycují v celku Gallašova života, ba někdy i po smrti. Tím však občas dochází k tomu, že tematické kapitoly předbíhají dosud probíranou chronologii.

1. října 2023 – 1. dubna 2024

## *Rodina a dětství*

Hlavní hrdina našeho příběhu se narodil v neděli 4. dubna 1756 zhruba v 11.30 h v domku na předměstí Hranic, který dostal později popisné číslo 170. Ještě téhož dne byl pokřtěn ve starém hranickém farním kostele, jehož stavební stav byl už tehdy havarijní a měl být nahrazen novostavbou na hlavním náměstí – její výstavba začala už dva roky před Gallašovým narozením, ale trvala až do roku 1764. Křestní obřad vedl místní kaplan Martin Sukup a dítě dostalo na přání rodičů jméno Josef Jiří Antonín. V té době už nebyla vícečetná křestní jména doménou šlechtických rodin, ale rozmáhala se i mezi středními vrstvami, k nimž patřili i Gallašovi rodiče. Poměrně výjimečná byla dvojice kmotřů – panský písař Ondřej Váňa a panna Rozálie, dcera důchodního písaře, později hejtmana celého panství Jiřího Awratha. Oba patřili k hranické honoraci a to, že přijali roli duchovních rodičů křtěného dítěte, nebylo dáno příbuzenskými vztahy či společenskou blízkostí s rodiči, dávali tím najevo úctu k uměleckému povolání, které vykonával otec miminka.

František Gallaš je v matrice uveden jako předměšťan a „*statuarius*“, což bychom mohli přeložit jako sochař, kameník nebo řezbář. Sám se narodil jako syn vrchnostenského polního hospodáře Vavřince Gallaše z Hranic (1698–1738) a Judity, rozené Keclíkové, z Partutovic (1698–1761). Příznačné je, že když jeho syn Gallaš, hlavní postava této knížky, v roce 1819 sepisoval svůj seznam blízkých, nemohl si na dědečkovu křestní jméno vzpomenout. O osudech Františka Gallaše víme vlastně jen ze zmínek, které o něm zanechal syn. Navštěvoval piaristické gymnázi-



- Matriční zápis o Gallašově křtu, který se konal 4. dubna 1756
- Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

um v Lipníku nad Bečvou a sochařství se vyučil ve Vyškově u drahotušského rodáka Martina Jezerského. V roce 1754 se oženil s Magdalenou Vojtkovou. Františkovi bylo tehdy už třicet let, nevěstě chybělo několik měsíců do čtyřiaadvaceti. Setkání budoucích Gallašových rodičů se odehrálo ve valašském Hutisku, kde otec pracoval na zakázce pro tamní farnost, v níž jako kaplan působil Kristián Vojtek (1716–1784). Ten po smrti svých rodičů převzal péči o čtveřici mladších sester – jednou z nich byla právě Magdalena. Otcem sourozenců byl Václav Vojtek, „*chudobný švec z města – Uherského – Ostroha*“, jak jej charakterizoval po letech Gallaš – opět bez znalosti dědova křestního jména – a jeho manželka Barbora, rozená Kopřivová.

Novomanželé se z Hutiska přestěhovali do manželových rodiných Hranic, kde František koupil v lednu 1754 od svého švagra Františka Hlaváče již zmíněnou „*chalupu i se zahradou a rolí při ní ležící*“ na břehu potoka Velička. Manželé měli postupně osm dětí:

**František Gallaš** \* 12. XI. 1723 Hranice † 23. VIII. 1795 Hranice × 25. II. 1754 Hutisko **Magdalena Vojtková** \* 18. VII. 1730 Uherský Ostroh † 2. VII. 1807 Hranice

*děti:*

- 1) **Magdalena Barbora** \* 18. XII. 1754 Hranice † 19. XII. 1754 Hranice
- 2) **Josef Jiří Antonín** \* 4. IV. 1756 Hranice † 15. II. 1840 Hranice × 22. I. 1794 Hranice **Anna Anderlová** (\* 15. IX. 1767 Hranice † 18. XI. 1836 Hranice)

- 3) **Františka Karolina** \* 1. IX. 1758 Blansko † 27. VII. 1762 Hranice
- 4) **Alžběta Cecílie** \* 17. XI. 1760 Blansko † 9. I. 1831 Hranice × 31. VIII. 1784 Hranice **František Řehula** (1757–1805)
- 5) **Terezie Rozalie** \* 23. X. 1762 Hranice † 15. XII. 1762 Hranice
- 6) **Terezie Magdalena** \* 18. IX. 1764 Hranice † 25. XI. 1807 × 10. II. 1784 Hranice **Leopold Šerý** (1705–1806)
- 7) **Marie Barbora (Kateřina)** \* 21. XI. 1767 Hranice † 14. VII. 1831 Hranice × 21. I. 1793 Hranice **Leopold Keller** (1766–1833)
- 8) **Františka Karolina Barbora** \* 9. X. 1770 Hranice † 1. I. 1814 Hranice × 5. XI. 1793 Hranice **Václav Sumbal (Zumbal)** (1769–1833)

Jednalo se o poměrně typickou skladbu rodiny, která se na moravském venkově udržovala až do druhé poloviny 19. století – matka rodí děti v pravidelném, ovšem individuálním rytmu od prvního dítěte do ukončení své plodnosti, jež v tomto případě nastalo ve věku 40 let. Častá je úmrtnost novorozenců a malých dětí – zde se to týkalo dvou novorozenat a jednoho batolete. Specifické bylo, že oba rodiče prožili pouze jedno manželství a dožili se dospělosti všech svých dětí, takže ty nebyly vystaveny životu s jedním či oběma nevlastními rodiči, což byla tehdy situace velmi častá. Netytické také bylo, že z dětí bylo sedm dívek a pouze jeden chlapec, který byl navíc fakticky nejstarší. Tato sourozenecká konstelace jistě nezůstala bez vlivu na Gallašovo psychické nastavení. Sám později glosoval jednu ze svých závažných dětských nemocí slovy: „*Zdaliž mi nějaký lékař zavolaný byl, to nevím, nepochybují ale, že se tak stalo, poněvadž mě rodičové velmi milovali a poněvadž jsem jediný syn byl.*“ Mimoděk se tu projevuje jeho dojem, že jako jediný syn mohl být pro své rodiče hodnotnější než dívky. Ještě zajímavější je pak zdůvodnění lékařské pomoci velkou láskou – je možné, že s množstvím dětí narůstala role sympatie, která nebyla či nemohla být „distribučována“ rovnoměrně. Jinak řečeno: bylo obvyklé, že rodiče nemilovali své



- Gallašův dům asi na konci 19. století – vlevo stavení, kde se narodil a v němž většinu života prožil J. Gallaš, vpravo výměnek, který vystavěl pro své rodiče
- Sbirka Milana Králíka

děti stejnou měrou. A nebo to alespoň tak chápal Gallaš sám. Všimněme si ještě věkového rozdílu mezi sourozenci, který musel vést k tomu, že vzájemné vztahy nebyly tak těsné, jako jsme na to zvyklí dnes – když Gallaš odcházel studovat do Lipníka, nebyla jeho nejmladší sestra ještě ani na světě.

O sestřích se Gallaš ve svých textech zmiňoval spíše okrajově. Zcela idealizovaný měl vztah k věkově nejbližší Františce, s níž trávil své dětské hry. Ta však zemřela v necelých čtyřech letech. Na ni vzpomínal s dojetím a láskou – „*Dítě velmi tiché, lahodné a přívětivé, kteréž jen v kvítí svoje zalíbení mělo. Pravý tichý andělek Boží. Ach, na ty nevinné kratochvíle, kteréž jsem jako dítě s ní užil, nemohu zapomenout.*“ Další sestry se však objevují spíše v souvislostech nelichotivých. Když Gallaš líčil, jak se rozhodl ukončit studium bohosloví, posteskl si: „*což jsem já za trpké předhůzky* – tj. výčitky – *od otce i od mé sestry Te-*

rezie sněsti musil!“ Když se vrátil domů jako vojenský penzista: „První, což mě bolelo, bylo, že moje sestry, vzláště pak ta starší, Kačenka, nejináč k službě mi ochotné se ukázaly, než když jsem jim zaplatil.“ Když léčil děti své sestry Cecilie „v čas oné hrozné tak nazvané ruské epidemie“, postěžoval si, že sestra „s jinými nevděčnicami učinila těž, že mě pomlouvala“, přestože – jak uvádí – při epidemii zemřela pouze její nejstarší dcera...

Neradostně vyznívá i jeho líčení rodinných poměrů mladších sester, které sepsal v roce 1819: „Cecilia žije, ne ale v lahodném stavu, třet' dost bídy a psoty a k tomu snáší i mnoho od syna a zetě nevděku. Terežka vdala se za Leopolda Šerého, mistra soukenického, kterýž, zdalíž svou vlastní vinou, či-li zlým osudem, na mizinu přišel, souditi nechci, že však od něho mnoho snášeti musela, to mi sama žalovala. Nezdědivše po jeho smrti nic kroměva dluhů a pár malých ještě dítek, jichž čtyři zanechal, velikou bídu v svém vdovství třela a zde u mě – tj. v domě po rodičích – umřela. Kateřinka není též velmi šťastná, majíce muže nedbalého a hrubých mravů. Karolinka jest v Pánu, ta ze všech nejlepšího muže dostala, kterýž jí v ničem neublížil, však ale pro velkou chudobu a svou vlastní chorobu, kteráž skoro jedenáct let trvala, mnoho veselých dní neměla.“

O rodičích se Gallaš zmiňoval častěji, texty však vznikly většinou až po jejich smrti a vyvolávají dojem, že nad popisností tu převažuje idealizace. Nejvíce obdivoval jejich žitou náboženskou víru: „Tito moji zploditelové nebyli sice andělové, jsouce i oni všelijakým křehkostem podrobení; byli však nicméně oba tiché a bohobojné duše, jenž Boha a bližního srdečně milovali a proti žádnému, byť by jim také byl i ještě více ublížil, v srdci svém trpkosti neměli. Jak jejich celý život tichý a ctnostný byl, tak též i jejich smrt tichá a svatá byla, umřeli oba s nejhlubší Bohu oddaností, skončivše život svůj s těmito slovy: „Ježíš, Maria a Josef, vám poroučím k odevzdání v ruce Boha, otce mého!““ K rodičům se ještě vrátíme ve 14. kapitole.

---

Válečný konflikt, který zasáhl Evropu v letech 1756–1763 a který označujeme jako sedmiletou válku, v našem prostředí



často také jako třetí slezskou válku, se dotkl i manželů Gallašových – pro sochaře a řezbáře Františka bylo stále obtížnější získat v Hranicích a okolí nějakou zakázku, naštěstí se ozval manželčin bratr Kristián, který byl v létě 1758 ustanoven administrátorem farnosti v Blansku a k výzdobě nově zařizovaného kostela sv. Martina pozval právě švagra. Rodina pak žila na faře tři a půl roku a zažila zde i Vojtkův nástup do funkce faráře v březnu 1761. Gallaš na toto období dětství mezi druhým a šestým rokem rád vzpomínal, zvláště si oblíbil tamní krajinu, v níž pak strávil ve studentských letech ještě několikrát prázdniny.

V Blansku se rodina rozrostla o dvě holčičky a o Velikonocích 1762 se vrací do Hranic, kde otec očekává zakázky spojené s dokončováním nového farního kostela. Nakonec sice získává práci, která rodině zabezpečí živobytí na dobu více než jednoho roku, ale celkově se zdá, že ekonomická situace rodiny byla svízelná a mezi jednotlivými objednávkami nastávala období, kdy bylo pro otce obtížné rodinu uživit. František Gallaš byl zřejmě typickým tvůrcem tzv. venkovského baroka, u něž nad uměleckým talentem převažovalo zvládnutí řemesla, sice slušné, ale jen průměrné. Za výtvořky těchto lidí, s nimiž se dodnes setkáváme v podobě křížů na hřbitovech a u cest, v interiérech kostelů, far i měšťanských domů, musíme vnímat také nestálost jejich zaměstnání a existenční nejistotu, která ovšem v nemalé míře prostupovala celou tehdejší společností – zemědělství a řemesla, jimiž se živila většina hranických obyvatel, nebyla o mnoho jistějším zdrojem obživy. Ilustrativní může být scéna, kterou Gallaš zachytil ve svých pamětech, měla se odehrát v době, kdy mu bylo asi sedm let, s čímž jistě souvisí její lehce pohádkové ladění: „*Sedě při skrovnickém obědě, matka má slzícíma očmi na nás patřice, k otci pravila: „Františku, co počneme, toto jest poslední strava a poslední bochníček, více již nemám. ‘Na což my dítky daly jsme se do pláče, což mu také samému oči slzami zalélo.*“ Otec vyzve děti k modlitbě a důvěře v Boha, načež se ozve zaklepání a vejde neznámý muž, z něhož se vyklube otcův dávný spolužák, který mu nabídne velkou zakázku na sochách pro zámeckou zahradu ve Starém Jičíně...



- Gallašův dům dnes, při rekonstrukci v roce 1998 se ukázalo, že dříve byla čelní strana opatřena čtveřicí oken, podkroví sloužilo jen jako půda
- Foto Jiří Necid

---

Prostřední jména, která dostal Gallaš při křtu, později ne-  
užíval. Od počátku 80. let 18. století máme doloženo prostřední  
jméno Agapit (též ve variantě Agapet či Agabert), od poloviny  
80. let pak Herrmann Agapit, později v češtině jako Heřman  
Agapit, ale velmi často také jen Heřman / Her(r)mann. Je mož-  
né, že jména dostal při biřmování, ale s jistotou to nevíme. Svatý  
Agapit, Agapetus, v řečtině „Milovaný“, byl v 6. století římským  
biskupem, který se podílel na budování knihovny s texty antic-  
kých křesťanských autorů. To mohlo být důvodem volby – Gallaš  
aspiroval na místo knihovníka Josefinské akademie. Podobnou  
afinitu svěťce a vzdělání najdeme u sv. Heřmana z Reichenau,  
který v 11. století proslul vedle svatého života také zájmem o pří-  
rodní vědy a poezii. Podle toho se zdá, že ze všech svatořečených  
Heřmanů byl právě tento Gallašovým patronem.